

מהות העוסק במצוה פטור מן המצוה – מה גורם הפטור ואם הותרה או דחיה**תלמוד בבלי מסכת סוכה דף כה עמוד א – כה עמוד ב**

משנה. שלוחי מצוה פטורין מן הסוכה. חולין ומשמשיהן פטורין מן הסוכה. אוכלין ושותין עראי חוץ לסוכה.

גמרא. מנא הני מילי? **דתנו רבנן: +דברים, ו, ז+ בשבתך בביתך - פרט לעוסק במצוה, ובלכתך בדרך - פרט לחתן.** מכאן אמרו: הכונס את הבתולה - פטור, ואת האלמנה - חייב. מאי משמע? - אמר רב הונא: כדרך, מה דרך רשות - אף כל רשות, לאפוקי האי דבמצוה עסוק. - מי לא עסקין דקאזיל לדבר מצוה, וקא אמר רחמנא ליקרי! - אם כן לימא קרא בשבת ובלכת, מאי בשבתך ובלכתך - בלכת דידך הוא דמיחייבת, הא בלכת דמצוה - פטירת. - אי הכי, אפילו כונס את האלמנה נמי! - כונס את הבתולה - טריד, כונס אלמנה - לא טריד. - וכל היכא דטריד הכי נמי דפטור? אלא מעתה טבעה ספינתו בים דטריד, הכי נמי דפטור? וכי תימא הכי נמי - והאמר רבי אבא בר זבדא אמר רב: אבל חייב בכל המצות האמורות בתורה, חוץ מן התפילין, שהרי נאמר בהן פאר! - **הכא טריד טירדא דמצוה, התם - טריד טרדא דרשות.** **והעוסק במצוה פטור מן המצוה מהכא נפקא? מהתם נפקא, דתניא: +במדבר ט+ ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם וכו' אותם אנשים מי היו?** נושאי ארונו של יוסף היו, דברי רבי יוסי הגלילי, רבי עקיבא אומר: מישאל ואלצפן היו שהיו עוסקין בנדב ואביהוא. רבי יצחק אומר: אם נושאי ארונו של יוסף היו - כבר היו יכולין ליטרה, אם מישאל ואלצפן היו - יכולין היו ליטרה. אלא עוסקין במת מצוה היו, שחל שביעי שלהן להיות בערב פסח. שנאמר +במדבר ט+ ולא יכלו לעשות הפסח ביום ההוא, ביום ההוא אין יכולין לעשות, הא למחר - יכולין לעשות. - **צריכא, דאי אשמעינן התם - משום דלא מטא זמן חיובא דפסח, אבל הכא דמטא זמן קריאת שמע - אימא לא, צריכא. ואי אשמעינן הכא - משום דליכא כרת, אבל התם דאיכא כרת - אימא לא, צריכא.**

רש"י מסכת סוכה דף כה עמוד א

שלוחי מצוה - הולכי בדרך מצוה, כגון ללמוד תורה ולהקביל פני רבו ולפדות שבויים. פטורין מן הסוכה - ואפילו בשעת חנייתן.

רש"י מסכת סוכה דף כה עמוד ב

שחל שביעי שלהן - ואף על גב דחזו לאורתא - לא אישתרו, דקסבר: אין שוחטין וזורקין על טמא שרץ, מכל מקום שמעינן מיניה דעוסק במצוה פטור מן המצוה, שהרי נטמאו במתייהן שבעה ימים לפני הפסח, ואף על פי שטומאה זו תעכב על ידם אכילת פסחיהן, אלמא: מצוה קלה הבאה לידך אינך צריך לדחותה מפני חמורה העתידה לבוא.

תוספות מסכת סוכה דף כה עמוד א

שלוחי מצוה - הולכי בדבר מצוה כגון ללמוד תורה או להקביל פני רבו ולפדות שבויין פטורין מן הסוכה ואפילו בשעת חנייתן כך פי' בקונטרס וכן משמע בגמרא דקאמר הולכי לדבר מצוה פטורין מן הסוכה בין ביום ובין בלילה ומשמע אף על פי שאין הולכין אלא ביום דאי דאזלי ביממא ובלילה אפי' לדבר הרשות נמי פטירי כדקתני בברייתא ועוד עובדא דרב חסדא ורבה בר רב הונא דגנו ארקתא דסורא **ותימה אם יכולין לקיים שניהם אמאי פטורין דאטו אדם שיש לו ציצית בבגדו ותפילין בראשו מי מופטר בכך משאר מצות** ובפ' אין בין המודר (נדרים ד' לג:) גבי המודר הנאה דמחזיר לו אבידתו אף על פי דמהני ליה פרוטה דרב יוסף משום דלא שכיחא ואי כל זמן שאבידה בביתו מיפטר מלמיתב ריפתא לעני אם כן שכיחא היא **אלא ודאי לא מפטר אלא בשעה שהוא עוסק בה** כגון טלית של אבידה ושוחחה לצורכה או בהמה שנותן לה מזונות דלא שכיחא שבאותה שעה יבא עני לשאול ממנו וצריך לומר דהכא נמי איירי בכי האי גוונא דאי מיטרדי בקיום מצות סוכה הו' מבטלי ממצות.

חידושי הריטב"א מסכת סוכה דף כה עמוד ב

...ול"נ, והנכון דהאי תנא סבר דהעוסק במצוה פטור מן המצוה ולפיכך פטורין מתפלה ותפילין דבעי כונה טובא ולא אפשר לקיימן שתיהן ולא מיחייבי ליתובי דעתייהו כיון דטרידי במצוה, אבל בקריאת שמע חייבים דלא בעי כונה אלא פסוק ראשון ואפשר לקיימן שתיהן...

רא"ה מסכת סוכה דף כה עמוד ב

והולכי לדבר מצוה פטורין בין ביום בין בלילה. והוא שיהיה ענין שאם יתעכבו לישיב בסוכה יתבטלו מאותה מצוה.

חידושי הריטב"א מסכת סוכה דף כה עמוד א

מתניתין שלוחי מצוה פטורים מן הסוכה. פי' משום דעוסק במצוה פטור מן המצוה ומייתי לה בגמרא מקרא, **ותימה דהא ודאי לא אמרו העוסק במצוה פטור מן המצוה אלא בשאי אפשר לקיים שתיהן,** כי בעודו בסוכה או שמניח תפילין או שמתעטף בציצית או שיש("י) מזוזה בפתחו אין לפטרו מכל המצות, ומה שאמרו בשומר אבידה שפטור מלתת פרוטה לעני היינו בשעה שמנערה ומטפל בה והיינו דאמרינן ופרוטה דרב יוסף לא שכיחא כדפרישית בדוכתה, וכיון דלא מיפטר אלא בעודו עוסק במצוה זו למה לי קרא פשיטא למה יניח מצוה זו מפני מצוה אחרת, **וי"ל דהא קמ"ל דאפילו בעי להניח מצוה זו לעשות מצוה אחרת גדולה הימנה אין הרשות בידו** סד"א איפטורי הוא דמיפטר מינה אבל אי בעי למשבק הא ולמיעבד אידך הרשות בידו, **קמ"ל דכיון דפטור מן האחרת הרי היא אצלו עכשיו כדבר של רשות ואסור להניח מצותו מפני דבר שהוא**

של רשות, ועוד למדנו הכתוב דאע"ג דאיכא עליה מצוה קבועה לזמן ודאי כגון קריאת שמע ושחיטת הפסח וקודם לכן באת לו מצוה אחרת שתבטלנו מן האחרת אם יתחיל בה, רשאי הוא להתחיל בזו שבאה לידו עכשיו ואם יבטל מן האחרת יבטל, ואינו חשוב פורק עצמו ממנה כשפורקה מעליו מחמת דבר מצוה, שאין חיוב המצוה עליו עד שיגיע זמנה וראשונה קודמת, כנ"ל.

ספר אור זרוע חלק ב - הלכות סוכה סימן רצט

מתני' שלוחי מצוה פטורין מן הסוכה פירש רבי' שלמה זצ"ל הולכי בדרך מצוה כגון ללמוד תורה או להקביל פני רבו ולפדות שבויים פטורים ואפי' בשעת חנייתן והכי מוכחא בגמ' דת"ר הולכי דרכים ביום פטורי' מן הסוכה [ביום] וחייבין בלילה הולכי דרכי' בליל' פטורי' מן הסוכה בלילה וחייבין ביום הולכי לדבר מצוה פטורין בין ביום בין בלילה ומשמע אף על פי שאין הולכין אלא ביום דאי בדאזיל ביממא ובלילא אפי' לדבר הרשות נמי פטירי כדקתני (בירושלמי) [בברייתא]. כי הא דר"ח ורבה בר רב הונא כי הוו מיקלעי בשבתא דריגל' לבי ריש גלותא הוו קא גנו ארקתא דנהרא אמרי שלוחי מצוה און ופטירין וה"נ מסתברא דת"ר בלכתך בדרך פרט לשלוחי מצוה ואי אינו יכול לקיים את שניהם אמאי אצטרך קרא למיפטריה דמאי טעמיה יסתלק מן המצוה שעוסק בה ויתעסק במצוה אחרת אפי' מצוה קלה לא שביק בעבור מצוה חמורה שאין אדם יודע מתן שכרן של מצות ותו דאל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס אלא ודאי אף על פי שיכול לקיים את שניהם פטריה רחמנא וגזירת מלך היא ודווקא שעוסק במצוה בידיו כגון משקה אבידה או מאכיל דמיפטר בהיא שעתא למיתב פרוטה לעני אבל בשעה שאינו מאכילה ואינו משקה אותה חייב ליתן לו פרוטה אף על פי שהאבידה היא בביתו משתמרת וכן הא דתניא רחב"ע אומר כותבי ספרים תפילין ומזוזות ותגריהן ותגרי תגריהן וכל העוסקים במלאכת שמים לאתווי מוכרי תכלת פטורי' מק"ש ומן התפילה ומן התפילין ומכל מצות האמורו' בתורה לקיים דברי ריה"ג שהיה ריה"ג אומר העוסק במצוה פטור מן המצוה היינו דוקא בשעת כתיבה ובשעת מכירה וקניה אף על פי שהיה יכול באותה שעה להושיט פרוטה לעני (פטור) או לומר לו קח פרוטה זו פטור ואף על פי שהיה יכול לקיים את שניהם לזה איצטרך קרא אבל בשעה שהוא כותב תפילין ומזוזות שאינו יכול באותה שעה להתפלל או להניח [תפילין] מפני שמתבטל מכתובה להא לא אצטרך קרא דמסברא הוא פטור כיון שאינו יכול לקיים את שניהם דאמאי יניח מצוה שעוסק בה ויתעסק במצוה אחרת וכן רב חסדא ורבה בר רב הונא דהוו גנו ארקתא דנהרא אף על פי שהיו יכולין ללכת לסוכה משום דהואיל שהיו הולכים לדבר מצוה ועדיין לא הגיעו לשם הוה כמוליק אבידת בהמה להשקותה שפטור מליתן פרוטה לעני עד שישקנה כך הם שבאו לשמוע הדרשה ולהקביל פני ריש גלותא פטורין מן הסוכה עד שישמעו את הדרשה ויקבלו פני ריש גלותא ואף על פי שהיו יכולין ללכת לסוכה וכן בשעה שהוא מתעטף בציצית או לובש תפילין פטור מכל המצות אבל אחר שנתעטף ולבש תפילין חייב כי אין זה קרוי עוסק במצוה ותו דגבי ציצית אין שייך לומר עוסק במצוה דאי בעי לא מיכסי כלל דלאיכסויי לא חייביה רחמנא...

ר"ן על הרי"ף מסכת סוכה דף יא עמוד א

שלוחי מצוה פטורין מן הסוכה. פרש"י ז"ל אפי' בשעת חנייתן והכי משמע בגמ' דאמרינן הולכין לדבר מצוה פטורין בין ביום ובין בלילה ומשמע אף על פי שאין הולכין אלא ביום דאי אזלי ביממא ובליליא אפילו לדבר הרשות נמי פטורי' כדקתני בברייתא:

ואיכא למידק אם יכולין לקיים את שתיהן אמאי פטורין דאטו מי שיש לו ציצית בבגדו ותפילין בראשו מי מפטר משאר מצות הא ודאי לא וה"נ מוכח בפרק אין בין המודר דאמרינן התם [דף לג ב] המודר הנאה מחבירו מחזיר לו אבדתו אף על גב דמהני ליה פרוטה דרב יוסף משום דלא שכיח ואי כל זמן שאבדה בידו מפטר מליתן ריפתא לעניא הא ודאי שכיח טובא אלא על כרחין לא מפטר אלא שעה שהוא עוסק בה כגון טלית של אבדה ששטחה לצרכה או בהמה שנותן לפניה מזונות דלא שכיח שבאותה שעה יבא עני וישאל ממנו לפיכך העלו בתוספות דלא פטירי אלא היכא שאם יקיימו מצות סוכה יבטלו ממצותיהן ואמרינן בגמרא [דף כו א] דרב חסדא ורבה בר רב הונא כי הוו עיילי לשבתא דריגלא לבי ריש גלותא הוו גנו ארקתא דסורא ואמרי און שלוחי מצוה און ופטורין בכה"ג נמי הוא דאי מטרדו בקיום מצות סוכה הוו מפגרי ממצותן. ולא נ"ל כן דפשטא דמילתא לא משמע כן וה"נ אמרינן בגמרא [דף י ב] דרב חסדא ורב הונא איקלעו לבי ריש גלותא ואגנינהו רב נחמן בסוכה שמופלאין נוייה ממנה ד' ואמרי ליה און שלוחי מצוה און ופטורין ופרש"י ז"ל להקביל פניו של ראש גולה דחייב אדם להקביל פנו רבו ברגל ולא אהדרו ליה דסוכה כשרה לדעתיהו כלל דהא אמר להו רב נחמן הדריתו בכו משמעתיכו ולא משמע דלהוי מפגרים מראיית רבן ברגל אי הוו מהדרי למגנא בסוכה כשרה ועוד מדאמרינן [ברכות טז א] חתן פטור מקריאת שמע עד מוצאי שבת אם לא עשה מעשה ואם איתא דביכול לקיים את שתיהם מיחייב נימא דאיבעי ליה ליתובי דעתיה כדאמר [כאן דף כה ב] גבי אבל וליקיים תרויהו ולא מצית אמרת דלא מצי ליתובי דעתיה דהא תנן חתן אם רצה לקרות לילה הראשון קורא ובפרק היה קורא [דף יד ב] נמי אמרינן החופר כוך למת פטור מק"ש ומן התפלה ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה ובודאי דרכן של חופרין דבתר דמחו בה טובא מיפשי פורתא והדרי ומחו ובעידנא דמיפשי למה הוא פטור (לתת פרוטה לעני העומד אצלו) ובודאי דהחופר כוך למת כדרכו שנינו ובפרק מי שמתו [דף יח א] נמי תניא המשמר את המת אף על פי שאינו מתו פטור מק"ש ומן התפלה ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה והא משמר ודאי אפשר לו לקיים כמה מצות ולמה אמרו פטור לפיכך נ"ל דהעוסק במצוה פטור מן המצוה אף על פי שיכול לקיים את שתיהן והיא דנדרים לא מוכחא מידי דודאי בשעה שהאבדה משומרת בתיבתו לא מפטר דעוסק במצוה אמרינן ולא מקיים מצוה ומי שאבדה אצלו אף על פי שהוא מקיים מצוה אינו עוסק בה אלא בשעה שמנערה לצרכה ובהיא שעתא ודאי פטור למיתב פרוטה לעני אף על פי שאפשר לקיים את שתיהן ולחזור לנערו אלא בהיא גוונא לא שכיח והיינו טעמא דמדפטר רחמנא חתן אף על גב דאפשר ליה ליתובי דעתיה ולקיים את שתיהן וכדכתיבנא ילפינן כל שהוא עוסק במלאכתו של מקום לא חייבתו תורה לטרוח ולקיים מצות אחרת אף על פי שאפשר:

ומיהו מודינא ודאי שכל שאינו צריך לטרוח כלל אלא כדרכו במצוה ראשונה יכול לצאת ידי שניהם דבכה"ג ודאי יצא ידי שתיהן ומהיות טוב אל יקרא רע ומש"ה פרכינן בגמרא [דף כה ב] עליה דרבי אבא בר זבדא אמר רב חתן ושושביניו פטורין מן הסוכה וליכלו בסוכה וליחדו בסוכה דאע"ג דהעוסק במצוה פטור מן המצוה אפ"ה אין דרך המשמחין לשמח חתן וכלה בחופה בלבד אלא אף בחדרים ובעליות ובסוכה משמחין אותן ומש"ה פרכינן דכיון דכי ארחייהו מצוה עבדי יצאו ידי שתיהן ומיהו כל שצריך לטרוח פטור ומש"ה רבנן דהוו שלוחי מצוה הוו גנו חוץ לסוכה דכל זמן שליחותן עוסקים במצוה מיקרו ולא היו חייבים לקיים מצות סוכה:

רמב"ם הלכות שופר וסוכה ולולב פרק ו

הלכה ג

האבל חייב בסוכה, וחתן וכל השושבינין וכל בני חופה ג פטורים מן הסוכה כל שבעת ימי המשתה.

הלכה ד

שלוחי ד מצוה פטורים מן הסוכה בין ביום בין בלילה, הולכי דרכים ביום פטורים מן הסוכה ביום וחייבין בלילה, הולכי דרכים בלילה פטורים מן הסוכה בלילה וחייבים ביום, שומרי העיר ביום פטורים מן הסוכה ביום וחייבים בלילה, שומרי העיר בלילה פטורים מן הסוכה בלילה וחייבים ביום, שומרי גנות ופרדסין פטורין בין ביום בין בלילה שאם יעשה השומר סוכה ה ידע הגנב שיש לשומר מקום קבוע ויבא ויגנוב מן מקום אחר.

הגהות מיימוניות הלכות שופר וסוכה ולולב פרק ו

[ג] כתב ר' שמחה סבורני כל שפטור מן הסוכה ואינו יוצא אינו מקבל שכר אלא הדיוט הוא כדאיתא בירושלמי שכל שפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט, ע"כ:

[ד] פירש"י הולכי בדרך מצוה כגון ללמוד תורה ולהקביל פני רבו ולפדות שבוין והתוס' הקשו על זה וכתבו דצריך להיות כה"ג דכי מיטרדי בקיום מצות סוכה הוו מפטרי מצוה. אמנם בספר משמע כפירש"י מעובדא דרב חסדא ורבה בר רב הונא דגנו ארקתא דסורה וכו' והם לא הלכו אלא לבי ריש גלותא בשבתא דריגלא וגם בפ"ק דאגנינהו בר נחמן בסוכה שניה מופלגים ממנה ד' טפחים והיא פסולה לדבריהם והשיבו שלוחי מצוה אנו ופטורין ולא הלכו אלא להקביל פני ריש גלותא. **ור' שמחה פי' דכל זה איירי בכה"ג דאי אפשר לקיים שניהם יחד וראב"ה פי' הטעם משום דכשנחים וישנים בלילה בהנאתם יכולים למחר לעסוק טפי והכל הוי בכלל עוסק במצוה:**

מגיד משנה הלכות שופר וסוכה ולולב פרק ו הלכה ד

[ד] שלוחי מצוה פטורין וכו'. משנה (דף כ"ה) כלשונה:

הולכי דרכים ביום וכו'. ברייתא כלשונה שם (דף כ"ו) וסוף הברייתא הולכי לדבר מצוה פטורין בין ביום ובין בלילה. **ויש מי שכתב והוא שיהיה בענין שאם ישבו בסוכה יתבטל קצת מאותה מצוה, ואין נראה כן מדברי הגאונים ולא מדברי רבינו שסתם וכתב למעלה שלוחי מצוה פטורין מן הסוכה אלמא בכל גונא פטורין כל זמן שעוסקין במצוה שהעוסק במצוה פטור מן המצוה:**

רמב"ם הלכות אישות פרק טו

הלכה ב

האיש מצווה על פריה ורביה אבל לא האשה, ומאימתי האיש נתחייב במצוה זו מבן שבע עשרה, וכיון שעברו * עשרים שנה ולא נשא אשה הרי זה עובר ומבטל מצות עשה, ואם היה עוסק בתורה וטרוד בה והיה מתירא מלישא אשה כדי שלא יטרח במזונות ויבטל מן התורה הרי זה מותר להתאחר, שהעוסק במצוה פטור מן המצוה וכל שכן בתלמוד תורה.

רמב"ם הלכות גזלה ואבדה פרק יג

הלכה י

הכריז או הודיע ולא באו הבעלים תהיה המציאה מונחת אצלו עד שיבא אליהו, וכל זמן שהאבדה אצלו אם נגנבה או אבדה חייב באחריותה ואם נאנסה פטור ששומר אבדה כשומר שכר ד הוא מפני שהוא עוסק במצוה ונפטר מכמה מצות עשה כל זמן שהוא עוסק בשמירתה.

שולחן ערוך אורח חיים הלכות תפילין סימן לח

סעיף ח

* כותבי תפילין ומזוזות * הם (כד) ח ותגריהם (כה) ותגרי תגריהם וכל העוסקים במלאכת שמים, פטורים מהנחת תפילין כל היום, ט זולת בשעת ק"ש ותפלה. הגה: * ואם היו * (כו) צריכים לעשות מלאכתן בשעת ק"ש ותפלה, * (כז) אז פטורין מק"ש ותפלה ותפילין. * (כח) דכל העוסק במצוה פטור ממצוה אחרת * (כט) אם י צריך לטרוח אחר האחרת, אבל אם יכול לעשות שתיהן כאחת בלא טורח, יעשה שתיהן (הגהת אשרי בשם א"ז ור"ן פ' הישן).

מגן אברהם סימן לח ס"ק ח

ח (פמ"ג) (מחה"ש) ותגריה' - פירש"י הלוקחים כדי להמציאן למכור למי שצריך להם עכ"ל משמע דאם עושה כדי להשתכר בו לא מקרי עוסק במצוה וצ"ע בנדרים דף נ"ג משמע דמחזיר אבידה הוו עוסק במצוה אף על פי שנטל עליו שכר וי"ל דהתם אינו נוטל אלא שכר בטלתו א"נ התם עיקר כוונתו להשיב אבדה אבל הכא עיקר כוונתו להשתכר עס"י תל"ג ס"ח:

מגן אברהם סימן לח ס"ק י

י (פמ"ג) (מחה"ש) צריך לטרוח - כגון שלוחי מצוה לטרוח לישן בסוכה וכן המשמר המת פטור מכל המצות אף על פי שיוכל לקיים כל המצות וחופר קבר אף על פי שנח מעט פטור אבל שומר אבידה בשעה שהיא מונחת בתיבתו אף על פי שהוא עושה מצוה לא מקרי עוסק במצוה וכן גבי חתן דפריך ולחייב בסוכה כיון שאין דרך המשמחי' לשמח בחופה בלבד אלא אף בחדרי' ועליות וכיון דכי אורחיהו מצוה עבדי יעשו שתיהן ומשני אין שמחה אלא בחופה [כ"ז דברי הר"ן] **וצ"ל דכ"ז מיירי שכבר התחיל לכתוב קודם שהגיע זמן ק"ש אבל משהגיע זמן ק"ש אסור להתחיל לכתוב** כמ"ש סי' ע"ב ס"ב ועס"ו תרפ"ז:

משנה ברורה סימן לח

(כד) ותגריהם - אף שמרויחין מזה ודוקא אם עיקר כוונתם כדי להמציאן למכור למי שצריך להם אבל אם עיקר כוונתם רק להשתכר לא מיקרי עוסק במצוה [מ"א]:
(כז) אז פטורין וכו' - ומיירי שכבר התחיל לכתוב קודם שהגיע זמן ק"ש אבל משהגיע הזמן אסור להתחיל לכתוב כמ"ש סי' ע"ב ס"ב כ"כ המ"א אכן לפי מה שצירנו מתחלה בשם הלבוש שהקונה צריך לעבור בים או בשיירא וא"א לו להמתין עד שהסופר יקיים ק"ש ותפלה פשוט דלכו"ע מותר הסופר לעשות לו מלאכתו אם הוא משער שישאר לו זמן לקרות ואם יוכל לקרוא פרשה אחת מקודם יקרא:
(כט) אם צריך וכו' - ר"ל ואפילו אם עי"ז לא יתבטל המצוה הראשונה ואפילו אם המצוה השניה יותר גדולה כיון שכבר התחיל לעסוק בראשונה [או"ז וריטב"א]:

ביאור הלכה סימן לח סעיף ח

* צריכים לעשות מלאכתן וכו' - עיין במ"ב סק"י שהעתיקתי מלבוש לדינא וכן משמע לכאורה מלשון צריכין שכתב הרמ"א אך קשה דכיון דדעת הרמ"א הוא כשיטת הר"ן וכמו שמסיים בעצמו ולהר"ן פטור בכל גווניו אם כבר התחיל לכתוב כמו שמוכח בב"י ואולי אפשר לאמר דבכה"ג שאחד רוצה לפרוש לים או לשיירא ששם לא ישיג תפילין כמה ימים מותר אפילו לכתחילה להתחיל לכתוב אפילו אחר שהגיע זמן ק"ש אפילו אם עי"ז יעבור הזמן ומ"מ לא נהירא דלמה יחוייב להכניס עצמו לזה להתחיל לכתוב או למכור להיות עליו שם עוסק במצוה ולסלק מעצמו עי"ז המ"ע דק"ש ותפילין וכדומה וכי אומרים לו לאדם חטא וכו' וצ"ע. גם מדברי המ"א סוף סק"י שכתב דכ"ז מיירי וכו' לא משמע כן אך יש לומר דהוא לא איירי בכה"ג דהלבוש ולולי דברי הלבוש היה אפשר לומר דכונת הרמ"א במה שכתב שהיו צריכין ר"ל דהסופר משער שיבוא היום לידו קונים הרבה ע"כ הוא מקדים ומזרז עצמו לזה דאל"ה מסתמא לא יעשה הסופר כן לכתוב תמיד יום ולילה שלא ישאר לו מעט פנאי לשום מצוה ואף לקבלת מ"ש ולתפילין וכן משמע בעבודת היום:
* אז פטורין - עיין במ"ב מש"כ בשם המ"א **ובדיעבד אפילו אם התחיל באיסור אעפ"כ אין צריך להפסיק דמ"מ הרי עוסק במצוה** וכדאיתא שם בסי' ע"ב דאם התחילו להוציא אין מפסיקין ואפילו אחר שהגיע זמן ק"ש כמו שכתב הפר"ח שם:
* אם צריך לטרוח - עיין במ"ב וכן כתב הר"ן ואף דהתוספות והרא"ש ורי"ו מחמירין בזה מ"מ משמע מהב"י והרמ"א דמסכימים להלכה להר"ן והג"א בשם או"ז מפני הראיות העצומות שהביאו לזה וכן המ"א הביא בשם הה"מ שהרמב"ם והגאונים ג"כ סוברים דפטור אפילו ביכול לקיים שתיהן וטעם הדבר כתב הר"ן לפי שכל שעוסק במלאכתו של מקום לא חייבתו תורה לטרוח ולקיים מצות אחרות אף על פי שיכול אז לקיים כמה מצות וכן החופר קבר למת פטור מכולם אף על פי שנח מעט שגם בשעת נוחו נקרא עדיין עוסק במצוה שע"ז יתחזק כוחו לחזור ולחפור ולכן הוא פטור אז אף על פי שיכול אז לתת פרוטה לעני העומד אצלו אבל מי שלבוש בתפילין אף על פי שמקיים מצוה אינו נקרא עוסק במצוה להפטר מכל המצות אלא בשעה שלובשן אבל לא אח"כ וכן לענין משמר אבידה וכמו שכתבתי במ"ב כ"ז מתבאר מדברי הר"ן ואו"ז ומש"כ הרמ"א אבל אם וכו' בלא טורח ר"ל שאינו מוסיף טרחה כלל בשביל מצוה השניה אלא טורח אחד לשתיהן וכדרכו במצוה הראשונה יכול לצאת ידי שתיהן אז בודאי יראה לצאת ידי שתיהן דמהיות טוב אל יקרא רע כן כתב הר"ן **שם** ומהראיה שהביא שם ע"ז מהגמרא הדין דאל"ה לא מקשי הגמרא שם מידי ועיין:

שולחן ערוך אורח חיים הלכות קריאת שמע סימן ע

סעיף ד

* היה עוסק (טז) ד בצרכי רבים (יז) והגיע זמן קריאת שמע, (יח) ה לא יפסיק אלא (יט) יגמור עסקיהם ויקרא, (כ) אם נשאר עת לקרות.

מגן אברהם סימן ע ס"ק ה

ה (פמ"ג) (מחה"ש) לא יפסיק - ועכ"פ יקר' פ' ראשון ובשכמל"ו אם אפשר ואם פטור מלקרות וקורא נקרא הדיוט (ל"ח) ובד"מ משמע דאם מתכוין כקורא בתורה שפיר דמי ועס"ו ס"ג ס"ד, ובב"י בשם הרמב"ם עמ"ש ס"ו ק"ו דלא כע"ת, ונ"ל דמ"מ יאמר פרשה שיש בה יציאת מצרים אפי' עבר זמן ק"ש עמ"ש סי' ס"ז:

משנה ברורה סימן ע ס"ק טז

(טז) בצרכי רבים - [יד] מיירי שאין שם מי שישתדל אלא הוא ולכך אינו פוסק דעוסק במצוה הוא ואפי' אם הוא עוסק רק בהצלת ממונם:

(יז) והגיע וכו' - משמע מזה דאם התחיל באיסור אחר שהגיע הזמן צריך להפסיק ועיין בפמ"ג שמצדד דבכל גווני אינו צריך להפסיק: (עיין ביאור הלכה סימן לח סעיף ח וצ"ע)

(יח) לא יפסיק - ואם [טו] יכול להפסיק לק"ש ואח"כ לחזור ולגמור צרכי צבור בלא טורח יפסיק. כתב [טז] הפמ"ג דאע"ג דהעוסק בצרכי רבים פטור מק"ש מ"מ אם פסק וקרא שפיר יצא ידי חובה דלא פטור ממש מק"ש אלא שהוא אז עוסק במצוה אחרת:

(יט) יגמור עסקיהם - ומ"מ [יז] יעשה מה שיכול ויקרא לפחות פסוק ראשון עם בשכמל"ו בזמנה כי זה דבר קצר ואפשר לו אפילו בשעה שעוסק בצרכי צבור:

ביאור הלכה סימן ע סעיף ד ד"ה * היה עוסק

* היה עוסק בצרכי רבים וכו' - עיין במג"א אות ד' מש"כ בשם הכ"מ בשם הר"מ ועי"ש בכ"מ שסיים ע"ד הר"מ שמש"כ ודוקא בדורות הראשונים אין לו טעם ולכאורה למה דחהו בשתי ידים הלא המ"א בסימן ל"ח הוכיח מרש"י דאם עיקר כונתו רק להשתכר לא מיקרי עוסק במצוה וי"ל דמדברי הר"מ משמע דבדורותינו אין אנו תולין שכונתו לש"ש ואפילו אין משתכר מזה וע"ז תמה הכ"מ ולעולם אם משתכר מזה ואנו יודעין שעיקר כונתו רק להשתכר יש לעיין הרבה לפי המ"א הנ"ל אם מקרי עוסק במצוה להפטר מק"ש ואפשר דהכא דאיירי שאין שם מי שישתדל אלא הוא עדיף טפי וצ"ע ועיין לעיל בסימן ל"ח בבה"ל שהוכחנו דאם כונתו בשביל שניהם מקרי עוסק במצוה:

שולחן ערוך אורח חיים הלכות סוכה סימן תרמ

סעיף ז

שלוחי מצוה פטורים מן הסוכה, בין ביום ובין בלילה. (וע"ל ס' ל"ח).

לבוש אורח חיים סימן תרמ

סעיף ז

והעוסקים במצוה, או הולכין בדרך מצוה כגון להקביל פני רבו או ללמוד תורה, או לפדיון שבויים וכיוצא בזה, פטורים בין ביום בין בלילה, שהעוסק במצוה פטור מן המצוה: * הג"ה ועיין לעיל סימן ל"ח סעיף ח': וכגון שאם היה צריך לחזור אחריה בלילה יתבטל גם ביום ממצותה, כלומר שיתעכב ביום ממצותו ולא שתתבטל המצוה לגמרי, שאם תתבטל לגמרי גם הולך לדבר הרשות פטור אם היה מתבטל אותו העסק מחמת חזרתו אחר הסוכה, אלא בעיכוב מיירי, נ"ל. אבל אם הולך ביום בדרך מצוה ויכול לחזור אחר סוכה בלילה בענין שלא יתעכב ממצותו, צריך לחזור אחריה, דכיון שיכול לקיים שתיהם יצא ידי שתיהם, מיהו אם הוא באופן שאם ילין חוץ לסוכה וישן ינוח יותר ויוכל לעסוק למחר טפי במצותו, חשיב הכל עוסק במצוה ופטור גם בלילה:

מגן אברהם סימן תרמ

יד שלוחי מצו' - אפי' הולכין ביום פטורים גם בליל' ודוקא כשצריך לטרוח אחר סוכה אבל בלא טורח צריך לישיב בסוכ' עס' ל"ח וה"ה אם אין יכולי' לישן כ"כ בטוב בסוכ' ויהיו יגיעים למחר ולא יוכלו לקיים המצו' כראוי פטורין:

משנה ברורה סימן תרמ

(לז) בין ביום ובין בלילה - היינו אפילו הולכין רק ביום פטורים גם בלילה מפי שטרודים במחשבת המצוה ותיקונה והוי הכל בכלל עוסק במצוה ופטור ממצוה אחרת:

(לח) וע"ל סימן ל"ח - ר"ל בס"ח בהג"ה דמוכח שם דדוקא כשצריך לטרוח אחר הסוכה אבל אם אין צריך לטרוח אחריה כגון שיש סוכה מזומנת לפניו צריך לכנוס בסוכה ולאכול ולישן שם ואם אין יכולים לישן כ"כ בטוב בסוכה ויהיו יגיעים למחר ולא יוכלו לקיים המצוה כראוי פטורין:

ט"ז יורה דעה סימן שמא

(ה) כיון שבליילה לא היה חייב להתפלל. - כתוב בדרישה מכאן היה נראה דה"ה למתעסק בצרכי ציבור וכיוצא בו בזמן התפלה שפטור מלהתפלל כמ"ש הטור סימן צ"ג ומתוך העסק עבר זמן אותה תפלה שגם כן א"צ להשלימה בזמן תפלה שאחריה להתפלל שתיים אחד לתשלומין כיון שג"כ בזמן העסק היה פטור מתפלה כמו באבילות דהכא דמה לי אונס דאבילות או עסק מצוה. ולדעתי כ"ש הוא דהא כשנתעסק בצרכי ציבור גם כן עבד עבודת הש"י עכ"ל. ותמה אני אם יצאו דברים אלו מפיו דהא כל שהוא אונס מקרי פטור מתפלה ובהדיא אמרו באונס דמתפלל אח"כ שתיים כמו שכתוב בא"ח סימן ק"ח. ותו דכתב בת"ה סימן ה' במי שהיה טרוד אצל הפקיד מחמת חוב ולא היה יכול להיפטר אא"כ בהפסד ממון ובתוך כך עבר זמן התפלה דמיקרי אונס אף על גב דמחמת ממון הוא ומתפלל אח"כ שתיים הרי לך בהדיא אף על גב דהיה פטור באותה שעה מתפלה מחמת טירדא דמיקרי אונס וה"ה נמי פטור מחמת טירדא דמצוה וא"כ נסתרה דעת בעל הדרישה בזה בפירושו והא דלמד דין זה מן אבילות דהכא אין הנדון דומה לראיה דדוקא אם הפטור בא מחמת דבר אחר דהיינו שהוא עצמו יכול להתפלל בלי שום מניעה אלא שהאבילות פוטרתו בזה אין תשלומין אח"כ משא"כ אם הפטור מחמת טירדא אין זה קרוי פטור מצד עצמו אלא אונס דהא באמת א"א לו להתפלל דזה נקרא פטור ולא אונס שאין לו פנאי והוא כמו חולה שאין יכול להתפלל ועל זה תקנו תשלומין דמיקרי פטור מחמת אונס כיון שא"א לו כן נ"ל ברור:

רשימות שיעורים שנאמרו ע"י הגרי"ד, סוכה דף כה

לפי הר"ן העוסק במצוה פטור לגמרי ממצוות אחרות. מאידך לבעלי התוס' אף העוסק במצוה חייב במצוות אחרות, אלא שקיום המצוה שמתעסק דוחה את המצוה האחרת שאינו עוסק בה כשאי אפשר לקיים אותה וגם את הראשונה. **אליבא דהר"ן הפוסק הוא ההתעסקות במצוות ואילו לתוס' הדוחה הוא הקיום של המצוה הראשונה שעוסק בה...**

נראה שבדוקא פרטו התוס' שלשת האופנים האלו של שלוחי מצוה — ללמד תורה, להקביל פני רבו, ולפדות שבויין. רק השלוחים האלה מתעסקים בעצם קיום המצוה גם בעת שלחותם. ברם שאר שלוחי מצוה חייבים במצוות אחרות כי אין בשליחותם התעסקות במצוות עצמן אלא הכנה למצוות והכנה למצוות אינה דוחה מצוות אחרות מהגברא...

ונ"ל שבמצות תלמוד תורה יש שני קיומים: (א) קיום של ידיעת התורה. (ב) קיום של יגיעה בתורה...

אך בחידושי הריטב"א (הנדפסים בחידושי הרשב"א) מבואר להיפך... רבוי הקרא אליבא דהריטב"א בא ללמד שאפי' הליכה שאינה מצוה אלא הכנה למצוה ג"כ פוטרת...

דף על הדף סוכה דף כה עמוד א

בגמ': והעוסק במצוה פטור מן המצוה וכו'.

הנה בשו"ע (או"ח סי' ס"ו ס"ג) איתא, דאדם שקורא קריאת שמע ושמע קדיש, קדושה או ברכו - מפסיק אפילו באמצע הפסוק.

קשה דהרי מבואר כאן בגמ' דהעוסק במצוה פטור מן המצוה, וביאר הריטב"א כאן: כי העוסק במצוה לא רק שפטור מקיום מצוה אחרת, אלא שאסור לו לקיים מצוה אחרת, לפי שבעשייתו מצוה אחרת הוא מזלזל במצוה שהוא עוסק בה, ומדוע העוסק במצוה קריאת שמע צריך להפסיק לצורך עניית קדיש, קדושה או ברכו?

ותירץ בזה הגאון ר' אהרן ליב שטיינמן שליט"א: אמנם נכון שהעוסק במצוה אחת פטור ואף אסור לו להפסיקה ולפנות לקיום מצוה שניה, אך כל זה נאמר בשתי מצוות ממש, כגון: העוסק בהשבת אבידה שפטור מנתינת צדקה.

מה שאין כן בקורא קריאת שמע, שהיא חלק ממצות תפילה, שמפסיק באמצעה ופונה לענות קדיש, קדושה או ברכו, שגם הם חלק ממצות התפילה, הואיל וכולם חלקים של מצוה אחת והיא מצות תפילה, לא נחשב שעזב מצוה אחת ופנה לקיים מצוה אחרת, ולכן אף שעוסק במצוה - לא נפטר מקיום חלקה האחר של אותה מצוה עכ"ד. (ספר מרפסין איגרא ע' לג)

הט"ז ביו"ד (סי' שמא ס"ב) מביא דברי הדרישה שמדמה עוסק במצוה לאונן, דהיינו שאונן אינו חייב להשלים מה שלא התפלל באנינות, וכמו"כ עוסק במצוה פטור מתפילה ואינו צריך להשלימו אח"כ. והט"ז הקשה על הדרישה דלא דמיא, דהרי אונן אינו בר חיובא כלל, משא"כ עוסק במצוה הרי הוא בר חיובא רק פטור ממצוה כמו אונס וצריך להשלים, אבל הש"ך הצדיק דברי הדרישה, ע"ש בדבריו.

ואולי פליגי במחלוקת הראשונים בסוגין האם עוסק במצוה פטור מן המצוה ג"כ כשאפשר לקיים שניהם, דהתוס' וכן הריטב"א וכן פסק הב"י בשו"ע (סי' ל"ח ס"ח) ס"ל דרק כה"ג פטור. אך האור זרוע והר"ן ס"ל דתמיד פטורים ע"ש בדבריהם בארוכה. ולפי"ז י"ל דבזה פליגי הדרישה והט"ז הנ"ל אי עוסק במצוה מיקרי בר חיובא או לא ודו"ק

לשיטות דעוסק במצוה פטור מן המצוה תמיד אפי' כשאפשר לקיים שניהם, קשה מדוע נענש משה על שנתרשל ולא מל את בנו בדרך למצרים כמו שהביא רש"י (שמות ד, כד), הרי ה' אז עוסק במצוה ללכת למצרים במצוות השי"ת. וי"ל עפ"י מש"כ בערוך לנר (סוכה כ"ה ע"א) דיש שיטות בגמ' דהעוסק במצוה אינו פטור ממצוה שיש בה כרת ע"ש, ולפי"ז א"ש דלגבי מילה שיש בה כרת אין פטור דעוסק במצוה פטור מן המצוה, ודו"ק.

פטור טרדה**רמב"ם הלכות קריאת שמע פרק ד**

הלכה א

נשים ועבדים וקטנים פטורים מקריאת שמע, ומלמדין את הקטנים לקרותה בעונתה ומברכין לפניה ולאחריה כדי א לחנכן במצות, מי שהיה לבו טרוד ונחפז לדבר מצוה פטור מכל המצות ומקריאת שמע, לפיכך חתן שנשא בתולה פטור מקריאת ב שמע עד שיבא עליה, לפי שאין דעתו פנויה שמא לא ימצא לה בתולים, ואם שהה עד מוצאי שבת ולא בעל חייב לקרות ממוצאי שבת ואילך שהרי נתקררה דעתו ולבו גס בה אף על פי שלא בעל.

הלכה ב

אבל הנושא את הבעולה אף על פי שעוסק במצוה חייב לקרות הואיל ואין לו דבר שמבלבל דעתו וכן כל כיוצא בזה.

חידושי הריטב"א מסכת סוכה דף כה עמוד א

ובלכתך בדרך פרט לחתן. פי' לאו כשעוסק בנשואין דהיינו עוסק במצוה דנפקא מבשבתך, **אלא כי איצטריך קרא לחתן שהולך לעשות מצות נשואין, או שחוזר משום שהוא טרוד מחמת מצוה זו, והגיע זמן קריאת שמע, שהוא פטור משום טריד בטרדא דמצוה וא"א לו לקיים שתיהם יפה**

ופריק דהכי קאמינא דכונס את האלמנה לא טריד לאחר נשואין בטרדא דמצוה ולהכי מחייב דמיבעי ליה ליתובי דעתיה לקרוא קריאת שמע ולשאר מצות, מה שאין כן בטרדא דמצוה דלא מחייב לאהדורי בתרייהו כדרך שמחזירין על המצות ולא מחייב ליתובי דעתיה וכיון דהשתא לא מצי למיקרי קריאת שמע פטור ממנה, הלכך תרתי בעינן דלהוי טרוד שאינו יכול לקיים שתיהם ושתהא טרדא דמצוה, וזה נכון וברור כנ"ל.

בית הבחירה למאירי מסכת סוכה דף כה עמוד א

הא לא נאמר בחתן שפטור אלא משום טרידא ולא כל טרידא בכלל שאילו טבעה ספינתו בים ודאי חייב **אלא טרידא שיש בה סרך מצוה** ומתוך כך לא נפטר אלא בכונס את הבתולה אבל בכונס את האלמנה חייב הואיל וכבר כנסה וכבר הארכנו בזה במסכת ברכות פרק שני:

רבינו יונה על הרי"ף מסכת ברכות דף ט עמוד ב

גמ' בשבתך בביתך פרט לעוסק (בתורה) [במצוה] ובלכתך בדרך פרט לחתן דמדקאמר ובלכתך בדרך משמע בהליכה דידך הוא דמחייבת אבל בהליכה דמצוה פטירת **זוה כמו הליכת מצוה היא כיון שטרוד לבו במחשבת מצוה** ומה שהוצרך לומר למעט חתן מובלכתך בדרך ולא מיעט אותו מטעם שהעוסק במצוה פטור ממצוה משום דאי מהתם הוא אמינא שאינו פטור אלא בשעת מעשה בלבד ולפיכך השמיענו שאפי' שלא בשעת מעשה (דוקא) [אם] הוא טרוד טרדא דמצוה פטור:

פני יהושע מסכת סוכה דף כה עמוד א

בגמרא מנא הני מילי דת"ר בשבתך בביתך פרט לעוסק במצוה כו'. נראה דלעוסק במצוה ממש בשאר מצות פשיטא דפטור ממצוה אחרת דמאי אולמא האי מהאי ודוקא לענין ק"ש איצטריך קרא כיון דאית בה עול מלכות שמים. **אלא דעיקר קרא היינו אפילו בשעה שאינו עוסק במצוה ממש אלא שהולך לעשות מצוה כהאי שלוחי מצוה דמתניתין או שטרוד לעשות מצוה אפ"ה פטור מדכתיב תרי קראי בשבתך בביתך ובלכתך בדרך.**

רשימות שיעורים שנאמרו ע"י הגרי"ד, סוכה דף כה

אליבא דרש"י ישנם שני פטורים נפרדים: א) העוסק במצוה פטור מן המצוות. ב) הטרוד במחשבת מצוה פטור מן המצוות. ברם הרמב"ם...מביא רק פטור אחד של טרוד במצוה[ות].
...נפקא-מינה לעוסק במצוה שאין לו טרדה כגון כניסת אלמנה. לפי רש"י בשעת הכניסה עצמה פטור מק"ש שהרי עוסק במצוה, ופטור גם בלי טרדה, ואילו להרמב"ם חייב בק"ש שהוא סובר שדוקא טרדה פוטרת ולא העסק בלבד.
...ומסתבר כי הדין של עוסק במצוה פטור מן המצוה לרש"י הוא פטור גמור כשיטת הר"ן, ופטור גם באפשר לקיים את שתייהן. לרמב"ם, לעומת זאת, אין הפטור של טרדא דמצוה חלות פטור מוחלט אלא דין פטור ודוחה דאונס, כלומר מי שטרוד במצוה נחשב לאונס והוא פטור ממצוות אחרות כשא"א לעשותן. אולם כשבדידו לקיים את שתייהן, למשל אם יכול להרגע ולבטל הטרדה מלבו, חייב במצוה השנייה כשיטת התוס'. ויוצא איפוא שרש"י כר"ן והרמב"ם כתוס'.

עוד נפקא-מינה תהיה בנוגע לתשלומי תפלה...

דף על הדף סוכה דף כה עמוד א

בגמ': הכא טריד טרדא דמצוה - התם טריד טרידא דרשות וכו'.

ולכאורה קשה האם כוונת התורה בדיני אבילות זה רק מן השפה ולחוץ, ואיך יתקיים מש"כ ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכותה כשאין זה בלב ועוד כיו"ב.

והשיב בזה הגאון רש"ז אוערבך צ"ל (קובץ ישורון כרך ט"ו ע' תכח): שיטתו צער הרגיל בין בני אדם על עצם החסרון והחלל על זה שלא יראוהו יותר ועל זה שלא יהי' מי שידאג להם לפרנסתם, והגעגועים הם נוראים, ואעפ"כ צער זה הוא רשות, והצער האמיתי שאנו מוזהרים עליו זה כצערו של הגר"א צ"ל שאמר סמוך לפטירתו שמצטער שעוזב את העולם שאפשר בפרוטות לקיים מצות ציצית, חבל לעזוב כזה עולם. כשמת קרוב מחויבים לקיים את כל דיני האבילות כפי שהתורה הטילה עלינו להראות כבוד המת, אבל הצער בלב והבכי וההספד הוא על זה שהאדם עזב את שוק החיים, חיים שכל רגע ורגע וכל נשימה ונשימה זה עולם של נצח, ואדם שאביו הסתלק מן העולם עיקר הצער הוא שמעתה יחסר לו מצות כיבוד אב ועל כך הוא קורע את בגדיו.

וזוה היה ההספד של אברהם אבינו על שרה אמנו שהכניסה תחת כנפי השכינה רבבות גרים וכיו"ב. צער כזה שמצטער על זה שקרובו היה יכול לקנות עוד דבר כאן בעולם זה אינו צער שמטרידו מק"ש, וכוונת רש"י הוא על הצער הרגיל על זה שלא נראה שוב את ההארת פנים של האב או של האם, כזה צער אמנם מפריע, אבל אין זה צער שמצווה על כך. עכ"ד ודפח"ח.

העוסק במצוה האם פטור מלא תעשה

פני יהושע מסכת סוכה דף כה עמוד א

במשנה שלוחי מצוה פטורין מן הסוכה. ויש לדקדק דכיון דשלוחי מצוה פטורין מכל מצות האמורות בתורה כדמשמע בשמעתין דילפינן לה מק"ש ומפסח אף על גב דאיכא כרת א"כ אמאי נקיט לה הכא בסוכה טפי מבשאר מצות וטפי הוי ליה למיתני בפסחים לענין פסח גופא ומצה וכיוצא בו... ועוד נראה לי דלענין סוכה איכא רבותא טפי דאע"ג דבכל שעה ושעה עובר על מצות עשה דסוכה. ועוד דלא דמי לשאר מצות עשה שאינן אלא בשב ואל תעשה כשבטל מהם משא"כ בסוכה איכא נמי איסורא בקום עשה כשאוכל וישן חוץ לסוכה, ואפשר נמי דעכ"פ הוי לן לחייבו משום מראית עין שלא יחדנו כפושע ומבטל בידים דלאו כו"ע ידעו שהוא עוסק במצוה, אלא דאפ"ה פטור כיון דכל מצטער בעלמא פטור מן הסוכה מתשבו כעין תדורו דמהאי טעמא פטרינן לקמן [כ"ו ע"א] אפילו הולכי דרכים בעלמא א"כ תו לא שייך הך טעמי דמראית עין ואינך טעמי דפרישית, כן נראה לי:

רבי עקיבא איגר מסכת סוכה דף כה עמוד א

הק' מעכ"ת בהא דאמרינן שלוחי מצוה פטורין מסוכה דהעוסק במצוה וכו' וילפינן לה מחתן ופסח, הא התם הוי בשב ואל תעשה משא"כ בסוכה דאכילה ושינה חוץ לסוכה עובר בעשה בידים כמו דמבואר במג"א דלהכי מברכים אסוכה כל ז' עכ"ד. במחכ"ת שגג בזה, דאין על אכילה איסור כלל שלא לאכול חוץ לסוכה אלא דמוטל עליו לקיים מצות עשה שיהי' אכילתו בסוכה ואם אינו הולך לסוכה לאכול אכילתו שם מבטל מצות עשה, ומשו"ה מברך כמו על כל קיום מצות עשה (משא"כ במצה דליכא עשה כלל שיהא אכילתו מצה, רק שלא יאכל חמץ) וא"כ הוי רק שוא"ת שאינו אוכל בסוכה, והרי אפי' מצות צצית ס"ל להמרדכי דבהולך בבגד ד' כנפות בלא צצית דאינו עובר בעשה דאין איסור על הילוך בבגד בלא צצית, אלא כשהולך בבגד כזה מוטל עליו המצוה לעשות צצית ובאינו עושה מבטל המצוה בשוא"ת, עיי' מג"א סי' י"ג סק"ח, עכ"פ בסוכה פשוט דמקרי רק שוא"ת, כנלע"ד.

קובץ שעורים בבא בתרא אות מח

(מח) [דף ח ע"ב] שם תוד"ה אכפיא לרב נתן וכו' דבצדקה כופין משום דאית ביה לאו, ומ"מ העוסק במצוה פטור מלמיתב רפתא לעניא, דהלאו בא מכח חיוב המצוה וכיון דפטור מהמצוה ממילא ליכא לאו [כעין מש"כ רמב"ן וריטב"א - קדושין ל"י - לענין מ"ע שהזמ"ג בנשים עיין שם] אלא דהתינח אם נפרש דבשעה שעוסק במצוה הוא פטור ממצוה ואם יקיים המצוה האחרת לא יצא וצריך אח"כ לחזור ולקיימה כמו באוכל מצה בשעה שהיה שוטה ואח"כ נשתפה, אבל אם נאמר דעוסק במצוה אינו פטור ממש אלא שהוא כמו אנוס מלקיים האחרת ואם עמד וקיימה יוצא באחרת א"כ מצות צדקה רמיא עליה ואיכא ל"ת, ושמא י"ל דלענין עוסק במצוה דפטור ממצוה אין נ"מ בין עשה לל"ת אלא בין קום ועשה לשוא"ת, והל"ת דצדקה עובר עליה בשוא"ת כמו העשה, [ועיין ט"ז חו"מ סי' רס"ו ס"ה] ועי' ברא"ש פ"ג דברכות בהיה אונן במוצ"ש אם חייב מחר בהבדלה משום תשלומין, ולכאורה פטורא דאונן הוא משום דטרוד במצוה ועיין במ"ב סי' ע', (וכמש"כ יש להקשות להסוברים דאיכא שעבוד נכסים בצדקה מאי מהניא עסק במצוה למפטריה, וע"כ דהשעבוד הוא מכח המצוה, וכיון שפטור מהמצוה ממילא ליכא שעבוד נכסים ולפי"ז בשוטה שפטור מהמצוה גם שיעבוד נכסים ליכא ולא כן כתב בקצוה"ח סי' ר"צ בדעת הרמב"ם, וכבר הק' כן בהגהות מחנה אפרים על הרמב"ם סי"א מנחות - נ א).

שדה חמד השלם קונטרס הכללים ח"ד מערכת העי"ן

ב"ר סי' ז) עוסק במצוה פטור מן המצוה הדבר פשוט דאינו אלא לפוטרו מצות עשה לא להתירו בלא תעשה חס ושלים ואפילו באיסור לאו שהוא בשב ואל תעשה כגון שעוסק באיזה מצוה וראה חמץ אינו פטור מלגער הכף משום דעוסק במצוה אחרת הגאון הפארט יוסף בשו"ת ארץ חיים סי' ל"ג (ד"ה ומה שנראה לי) ועם כי דבריו נכונים מלד הסברא מכל מקום יש לתקפק לכאורה שהרי אונן אבדה דחשיב שומר שכר לרב יוסף משום דמתהני דלא בעי למהיב ריפתא לעני דעוסק במצוה פטור מהמצוה והרי במצות לדרק איכא לאו דלא האונן ולא תקפיץ ומולאתי שעמד בזה הגאון סס אריה בתשובות הגוספית שכסוף הס' בס' ג' עיין שם ויה שחירץ (יש להביא על זה איה"ש דברי בית ילחק יו"ד ח"ב סי' ס"ה קרוב לסוף אות א')

שו"ת הר צבי אורח חיים ב סימן קד**עוסק בספק מצוה אי פטור ממצוה ודאית שבאה לידו.**

בשו"ת שאגת אריה (סימן לז) הקשה על הא דתניא (ערכין דף ג ע"ב) הכל חייבים בתפילין וכו' והני כהנים דליתנייהו במצוה דיד אימא במצוה דראש נמי לא לחייבי קמ"ל דלא מעכבי אהדידי. והקשה שם דבזבחים (דף יט ע"א) מבואר להיפוך, דכהנים פטורים גם בתפילין של ראש מטעם עוסק במצוה פטור מן המצוה, ותיריך שם דהברייתא בערכין איירי באופן דלא שייך למיפטריה מטעם עוסק במצוה פטור מן המצוה, ומשכחת ליה כגון דמקרב חטאת העוף על ספק לידה או זיבה דקיי"ל חטאת העוף באה על הספק ואינה נאכלת בספק דילמא אינה חייבת בקרבן ומליקתה נבילה ובע"כ כהן המקריב קרבן זה לובש בגדי כהונה ואינו יכול להניח תפילין של יד מטעם חציצה ומ"מ חייב בתפילין של ראש דלא שייך למיפטריה מטעם עוסק במצוה כיון דספק הוא אם הוא עוסק במצוה אזלין לחומרא ולא נפטרנו מספק ולכן חייב בתפילין של ראש, עכ"ל. הרי מבואר היטב מדבריו, דבשעה שעוסק בספק מצוה אינו פטור מן המצוה, וזה פלא דמלבד מה שעיקר סברתו קשה להולמה, דמסברא הפשוטה לכאורה אין לחלק בין עוסק במצוה ודאית לעוסק בספק מצוה כיון דעכ"פ מטעם ספק מחוייב לעשותה, א"כ שפיר קרינן ביה מעוטא דקרא דדרשינן בברכות (דף יא ע"ב) מובלכתך בדרך דידך הוא דמחייבת הא דמצוה פטירת, גם מלבד זה קשה מתוס' ב"מ (דף כה ע"ב ד"ה ואם נטלה לא יחזיר) וז"ל: ויש לפרש דמיירי הכא בספק אבידה דאפילו הניחו שם מדעת דומה ששכחוה דבלא משתמר כי אם קצת מיירי וכו', ולכך אם נטל לא יחזיר דהשתא אבידה היא ושכחוהו הבעלים, וכיון שאם היה יודע שהיא אבידה היה מחוייב בהשבתה בלא שום הגבהה אם הוא יודע של מי הוא דכיון שהוא משתמר קצת לא אתייאשו הבעלים, היכא דהגביה הוי מחוייב בשמירתה מספק לרבה הוי שומר חנם ולרב יוסף שומר שטר, עד שתבוא ליד הבעלים, עכ"ל. **הרי מבוארת שיטת התוס' דעסק בספק מצוה פטור ממצוה ודאית**, דאל"כ כיצד אומרים דלרב יוסף הוי שומר שטר, הא כאן הוי ספק אבידה ואם בספק מצוה לא מיפטר ממצוה ודאית ולא יפטר מלמיתב ריפתא לעניא הוא לא מקבל שום שטר, ולמה יהא דינו כדין שומר שטר, **אלא ודאי משמע דספק מצוה פטור ממצוה ודאית ושפיר נעשה שומר שטר ודאי**.

וכדי להסיר תמיהתו אקדים מש"כ הר"ן בנדרים (דף ז ע"א ד"ה חדא) גבי הא דאיבעי לן אי יש יד לצדקה או לא וז"ל ולענין הלכה וכו' ובפאה וצדקה כתב הרשב"א ז"ל נמי דאזלין לחומרא כיון דסלקו בתיקו וכ"כ הרמב"ן ז"ל בהלכותיו דבעיין דצדקה לא אפשריטא בהדיא וכו' וקיימ"ל נמי דכל תיקו דאיסורא לחומרא וכו' עיין שם דחלק עליהם הר"ן ומסיק שם בסה"ד אלא ודאי ספקא דממון עניים לא מיירי ספיקא דאיסורא אלא ספיקא דממונא ולקולא ע"כ.

המורם מדבריהם דבמחלוקת היא שנויה אם ספק ממון עניים נידון כספק ממון דעלמא דקיימ"ל ספק ממוןא לקולא לנתבע או אמרינן דהוה ספק איסורא ולחומרא. ולפי"ז מיושבים דברי השאג"א ואין כאן סתירה מדברי תוס' הנ"ל, דודאי אפשר לומר דעוסק בספק מצוה אינו פטור ממצוה אחרת שבאה לידו דמספיקא אזלין לחומרא לחוש דילמא אינו עוסק במצוה וכדעת השאג"א הנ"ל, משא"כ כאן (בדברי התוס' ב"מ) בספק אבידה דאנו דנין אם הוא פטור מלמיתב ריפתא לעניא או לא, ודאי אפשר לומר דהתוס' סברי כשיטת הר"ן בנדרים הנ"ל דבספק ממון עניים אזלין לקולא מכיון דמצד ספק פטור מלמיתב ריפתא לעניא שפיר כתבו התוס' דנעשה שומר שטר לרב יוסף וכנ"ל.

אח"כ מצאתי בספר אמרי בינה להגאון מקאליש (או"ח סימן יג) **שעמד על מדוכה זו אם עוסק בספק מצוה פטור ממצוה ודאית שבאה לידו, ומסיק דאפילו אי ספיקא דאורייתא לחומרא מן התורה מ"מ י"ל דאין ספק מוציא מידי ודאי, אמנם מסתימת הפוסקים כרב יוסף דשומר אבידה כשומר שטר דמי - בההיא הנאה דלא בעי למיתב ריפתא לעניא, ולא אשתמיט מי שיאמר דדוקא בודאי אבידת ישראל אבל בספק הוי שומר חנם - משמע דמכיון דמספק המצוה רמיא עלי' ממילא פטור מן המצוה, וכן משמע קצת מלישנא אחרינא דטעמא דרב יוסף דהוי שומר שטר מדשעבדיה רחמנא בע"כ, ובין הנך תרי טעמי דשומר אבידה משמע דליכא נ"מ לדינא, ואי ס"ד דלטעם ראשון לא הוי שומר שטר בספק אבידה א"כ היה נ"מ בין הטעמים, דלאיכא דאמרי גם בספק אבידה שעבדו רחמנא בע"כ לחייבו אף בספק אבידה, אלא משמע דלטעמא דעוסק במצוה נמי פטור בספק מצוה כמצוה ודאית, עכת"ד.**

ויש לתמוה על דבריו, דמש"כ דיש משמעות דליכא נ"מ לדינא בין הני תרי לישני, לענ"ד איני רואה שום משמעות דליכא נ"מ לדינא ביניהם, ויעוין בספר אור שמח הלכות נזקי ממון (פ"ד סוף ה"ד) שנסתפק בשומר אבידה אי מתחייב בנזקין שהאבידה תזיק לאחרים, דבעלים ודאי מיפטרי דהרי אנוס הוא, ומסיק דתליא בהני תרי לישני דללישנא קמא דהוי שומר שטר משום בההיא הנאה, דינו כשומר שטר דעלמא דחייב בנזקי האבדה, ולמ"ד דהוי שומר שטר משום דרחמנא שעבדיה בע"כ אינו חייב על נזקי האבידה, דמה דשעבדו תורה הוא רק לטובת בעל האבידה וכו', ע"כ. הרי דפשיטא ליה דאין כאן משמעות דאין נ"מ לדינא בין הני תרי לישני. גם מה דפשיטא ליה לבעל אמרי בינה דלטעמא דשעבדיה בע"כ חייב גם על ספק אבדה, גם זה מחוסר יסוד, דכי בשביל ששעבדו בע"כ יתחייב אף בספק, ומאי שנא מכל איסורי תורה דשיטת הרמב"ם דלא מתחייב אלא על הודאי דלא דברה תורה על הספק.

ומעין זה תמוה לי גם בדברי האור שמח, שאומר דלטעמא דשעבדיה בע"כ פטור על נזקי האבדה דלא שעבדו אלא לטובת בעל האבדה - ותמהני דהא אנו קי"ל דלא דרשינן טעמא דקרא ומכיון דנעשה שומר ע"פ התורה שוב לא תחלוק בו מדין כל

השומרים דחייבים בנזקי הפקדון, וכן משמע מדברי הפני יהושע ב"ק (דף נז) דפשיטא לו דשומר אבידה חייב בנזקי האבידה אם הזיקה לאחרים. ואם נרצה לחלק בין השומרים יש לומר לאיך גיטא דללישנא קמא דהוי שומר שטר משום דנהנה פרוטה דרב יוסף יש לומר דחייב בנזקי הפקדון, משום דהבעלים חייבים בשמירתם וזה השומר המקבל הפקדון מהבעלים מקבל על עצמו כל החיובים שהבעלים חייבים, וכן דייק לשון הברייתא ארבעה נכנסין תחת הבעלים שהוא נכנס במקום הבעלים לכל מה שהבעלים חייבים, אבל שומר אבידה שהבעלים עצמם אינם חייבים על נזקי הפקדון, יתכן לומר שהשומר לא נתחייב בחיוב שהבעלים עצמם אינם חייבים, אבל להאי לישנא דרחמנא שעבדיה בע"כ, לא משגחין אם רוצה להתחייב או לא.

והנני חוזר לעיקר החקירה בעוסק בספק מצוה אי מיפטר ממצוה ודאית. לכאורה יש להביא ראיה מתוס' ב"מ (דף כה ע"ב ד"ה ואם נטלה לא יחזיר) וז"ל: ויש לפרש דמיירי הכא בספק אבדה דאפילו הניחו שם מדעת דומה ששכחוהו, דבלא משתמר כי אם קצת מיירי וכו', ולכך אם נטל לא יחזיר דהשתא אבידה היא ושכחוהו הבעלים, וכיון שאם היה יודע שהיא אבידה היה מחוייב בהשבתה בלא שום הגבהה אם הוא יודע של מי הוא דכיון שהוא משתמר קצת לא אתייאשו הבעלים, **היכא דהגביה הוי מחוייב בשמירתה מספק לרבה הוי שומר חנם ולרב יוסף שומר שטר, עד שתבוא ליד הבעלים עכ"ל.** הרי מבוארת שיטת התוס' דעסק בספק מצוה פוטרו ממצוה ודאית, דאל"כ כיצד אומרים דלרב יוסף הוי שומר שטר, הא כאן הוי ספק אבידה ואם בספק מצוה לא מיפטר ממצוה ודאית ולא יפטר מלמיתב רפתא לעניא הא לא מקבל שום שטר, ולמה יהא דינו כד"ן ש"ש. אלא ודאי משמע דספק מצוה פוטרו ממצוה ודאית ושפיר נעשה שומר שטר ודאי.

ומדברי התוס' הללו יש להעיר על הנתיות (סימן רצא ס"ק ג) שהעלה שם דאינו פטור מלמיתב רפתא לעניא אלא כשעוסק במצוה שנתחייב בה מעיקרא, אבל בעוסק במצוה שמתחלה לא נתחייב אלא הוא עצמו מרצונו נכנס בעסק מצוה זו שוב לא מיפטר עי"ז ממצוה אחרת, אף על פי דהשתא עוסק במצוה הוא, וא"כ כאן דאמרינן לכתחלה לא יטול ואם נטל לא יחזיר לשיטת הנתיות הו"ל לומר דלא מיפטר ממצוה ולמה יש לו דין שומר שטר.

וחכם אחד השיג על דברי, דאף שלכתחלה לא יטול אבל אחרי שעבר ונטל הרי נהפכה לאבידה ממש ומחוייב המוצא לטפל בה מדין ודאי אבידה, ומשום כך פטור מדין פרוטה דר"י כעוסק במצוה. ורוצה לפרש דמה שהתוס' אומרים היכא דהגביה הוי מחוייב בשמירתה מספק, דהפירוש הוא שהגביה ועדיין עומד במקום שמצא את הדבר, וכל זמן שהוא עומד על מקומו הוי ספק אבדה ואם יזדמן לו עני (בזמן שטוח וניעור) אינו פטור ממצוה ודאית ורק אחרי שילך ממקומו אז נעשה ודאי אבדה לפטור מלמיתב רפתא לעניא, ע"כ.

הנה משטחיות דבריו נראה שיש חילוק בדבר דעד שלא זז ממקומו הוי ספק אבדה ורק משעה שהולך ממקום מציאת האבידה נעשית אבידה ודאית. ולכן מה שהתוס' אומרים דהוי ספק שומר שטר זהו קודם שהלך ממקומו ואם נניח דספק אינו פטור מצוה ודאית, אה"נ דלא יהיה שומר שטר כלל משום דלא מיפטר מלמיתב רפתא לעניא, ורק כשמביא מה שמצא לרשותו אז נעשה ש"ש ומיפטר למיתב רפתא לעניא, **וגם אני כשכתבתי דברי חשבתי די"ל דמה"ט הוא ש"ש מפני שאח"כ נעשית אבידה ודאית. אתי היתה ושלחתיה, מפני שלשון התוס' משמע דתיכף משעה שהגביה נעשה ש"ש אפילו בטרם שזז ממקומו, אבל מכיון שמגביה על מנת להביאה לביתו ותהיה אבדה ממש ויהא פטור מלמיתב רפתא לעניא, א"כ הרי הגבהתו היא ע"מ שיהא לו שטר ויהנה פרוטה דרב יוסף, אמאי לא יהא שומר שטר ודאי, דתחלת הגבהתו היא באופן שירויח שטר וכל שומר שטר מקבל שכרו בסוף דהא אין לשכירות אלא לבסוף, וא"כ אמאי לא נאמר דגם בשעת הגבהתו נעשה ש"ש ודאי, אבל באמת יש לדון דאם כלפי שמיא גליא דאין זה אבידה ודאי ונטילתו היא שלא ברשות התורה, הרי אפשר דיש לו דין גזלן, ועכ"פ יש לדון דגדר שומר אבידה הוא זה שנטלה ע"פ חיוב התורה, אבל מי שאינו מחוייב בתחלה אלא שהוא עצמו גורם שתהיה אבודה מהבעלים, זה אינו משיב אבידה אף על פי שהוא מחוייב בשיטוח וניעור זה לא מטעם מצות השבת אבידה אלא מטעם שלא יבוא לכלל גזל ומזיק ממון חבירו.**

קובץ שעורים חלק ב סימן לב

בשאגת אריה סי' ל"ז כתב דהעוסק בספק מצוה אינו פטור ממצוה ודאית, והנה בעוסק במצוה דרבנן, נראה מוכח בכמה דוכתי, דפטור ממצוה דאורייתא, דהא ילפינן מקרא דבשבתך בשבת דידך הוא דמיחייבת ולא בשבת דמצוה, והעוסק במצוה דרבנן, ג"כ לא מיקרי שבת דידך, כמו גבי עומר ראשית קצירכם, פרט לקציר של מצוה, דמותר לקצור קודם העומר, ולצורך מצוה דרבנן ג"כ מותר לקצור, דלא מיקרי קצירכם - מנחות ע"ב - וכן לענין בן סורר ומורה, אם אכל בסעודת מצוה או איסור, אפילו איסור דרבנן, אינו נעשה בן סו"מ - סנהדרין ע' - ולפי"ז י"ל, גם בעוסק בספק מצוה, לא מיקרי שבת דידך, ולא גרע ספק דאורייתא ממצוה דרבנן, מיהו מצינו לענין ציצית, דטלית החייבת מדרבנן מותר לצאת בה לר"ה בשבת, דמיקרי צורך הבגד, וטלית חציה פתוח וחציה סתום דחייבת מספק דאורייתא, אסור לצאת בה בשבת, ובאמת טעמו של ד"ז צ"ע, למה לא הוי צורך הבגד, כיון דחייבת בציצית מספק, עוד אפשר לומר, דלאו כולהו בחדא מחתא מחתינהו, אף דמקצירכם ממעטינן גם מצוה דרבנן, דלא מיקרי קצירכם, והא דמותר לקצור קציר של מצוה, אין המיעוט מפני שהוא של מצוה, אלא מפני שאינו קצירכם, וע"כ מצוה דרבנן, אף דאינו קציר של מצוה מדאורייתא מ"מ גם בכלל קצירכם אינו, אבל לענין בשבתך, אפשר שהדין תלוי אם הוא שבת של מצוה, אבל אם אינו של מצוה, אפילו אינו שבת דידך, לא מיפטר, ודוגמת זה איבעיא בגמ' גבי שתי הלחם, דכתיב מארצכם פרט לחו"ל, חטין שירדו בעבים מהו, דלא הוי מארצכם וגם לא חו"ל, ולפי"ז העוסק במצוה דרבנן לא מיפטר ממצוה דאורייתא, וכן העוסק בספק מצוה אינו פטור ממצוה דאורייתא, וכן העוסק בספק מצוה אינו פטור ממצוה ודאית.

[מ"ש בשו"ע דאין יוצאין בשבת בטלית החייבת בציצית מספק דאורייתא, אף על גב דיוצאין בטלית החייבת מדרבנן, נראה דזהו כשיטת הרמב"ם, דאע"ג דמברכין על מצוה דרבנן, מכל מקום על ספק מצוה דאורייתא אין מברכין, אבל להסוברין דמברכין על ספק דאורייתא, אף דספק ברכות להקל, וטעמם כתב בשאגת אריה סי' כ"ה דכמו שנצטוינו על הודאי כן נצטוינו על הספק, ושייך לאמר וצונו עיין שם, ולטעם זה נראה, דה"ה לענין לצאת בשבת בטלית החייבת מספק].

שדה חמד השלם קונטרס הכללים ח"ד מערכת העי"ן

כ"ד מ"ה) עוסק במלוא דפטור מן המלוא לא אמרינן בעוסק בתלמוד תורה כן כתב מרן חיד"א בדברי יוסף ארח חיים סימן ל"ב עיין שם מילתא בטעמא ועיין להרב דברי מנחם שם ובסימן תרפ"ז הנהגות בית יוסף אות ב' :
ואם עוסק במלוא ומקבל עליו שטר א"כ גם כזה אמרינן דפטור מן המלוא האריך בזה הגאון כתב סיפר ארח חיים סימן קי"ט הנחתו תורף דב"ק בקונטרס אסיפת דינים מערכת סוכה סי' א' אות א' והגאון רמ"ן בא"ח סי' י"ד אות ט' כתב בפשיטות דאף אם מקבל שטר חשיב עוסק במלוא וכו' :
ובי שעוסק במלוא שבין ארס לחקוס אין סברא שיפטור ממלוא שבין ארס לתכרו דליתו פטור אלא מלוא דכוותה כן כתב הרב שם אריה בתשובות הגוספות שנסוף הספר סימן ג' ומיישב קושיות התוספות בשביעות ד' מ"ד ע"ב עי"ש :

לחייבו משום פרוטה דרב יוסף ללא שייך זה כי א"כ במלוא שהחובה עליו דוקא אבל בלדקה נהי שחובה על כל ארס ליהן לדקה אבל לא להיות גבאי לוקה וידידי עליון יתיה כתב דנראה לו דתליא באשלי רבכרי דהא פרוטה דרב יוסף הוא משום עוסק במלוא ועוסק במלוא נלמד מהטמאים שנדחו לפסח שני ואיכא פלוגתא מי היו א"כ נושאי ארונו של יוסף ולדידיה שמעינן דגם בגבאי לדקה שייך דין עוסק במלוא וכו' ואיכא מאן דאמר דמישאל ואללפן היו ולדידיה יש לומר כמ"ס הנתיבות אלו תורף דב"ק יל"ו והאריך בדברים טובים ונכוחים עי"ש דבריו הנממדים :

ועוסק במלוא דרבנן א"כ פטור ממלוא דאורייתא וכן העוסק במלוא שבין ארס לחקוס א"כ פטור ממלוא שבין ארס לתכרו עיין בשאלות ותשובות שם אריה חיו"ד סימן ס"ד והרב פתח הדביר בחלק ב' סימן רל"ד אות ד' ד"ה וזאת וכו' כתב בשם הרשב"א בחידושו לסוכה ד' כ"ה אמתניתין דשלוחי מלוא פטורין וכו' דמתבאר מהש"ס דעוסק במלוא דרבנן פטור ממלוא דאורייתא גם בחלק א' סוף סימן כ"ה ד' מ"ט עמוד ב' כתב דהדין פשוט דאפילו עוסק במלוא דרבנן פטור גם במלוא דאורייתא אפילו א"כ יעבור הזמן ויתבטל ממנה לגמרי כיון שהתחיל בהיתר דאכתי לא מתא זמן מלוא דאורייתא כמו שכתב בספר לפיחת בדבש חלק ב' וכן הוכיח במישור הרב שם חדש חלק א' דף ק"ב עמוד ג' ועמוד ד' ועיין ישועות יעקב סימן תקפ"ו סוף סעיף קטן ד' ועיין בדברי רבינו יונה בפרק ג' דברכות אמתניתין דקברו את המת וחזרו ובמה שכתבתי במערכת הבי"ח אות קי"ז :

ובי שהולך לקיים מלוא א"כ ההליכה בעלמה חשיבא מלוא לומר עוסק במלוא וכו' מהבאר מדברי השיטה מקובלת למסכת ברכות (בספר ברכה המשולשה) ד' י"א עמוד א' דמאן דאזיל לדבר מלוא מיקרי שפיר עוסק במלוא ופטור מן המלוא וידידי הגאון עמודי א"כ נר"ו בסימן ה' אות ב"א האריך קלת בזה והוכיח מדברי הריב"ש סימן קי"א דההליכה חשיב מלוא וליין חתם סופר יורה דעה סימן קס"ב וגם דברי השיטה מקובלת הכל עיין שם והרב פתח הדביר בחלק ג' סימן רמ"ח אות י"ג כתב גם כן דמבואר מהש"ס הריב"ש דחשיב מלוא אכן מדברי הרשב"ש בסימן א' דף ב' עמוד ב' וסימן ב' דף ג' עמוד א' וסימן גל"ד ד' ס"ג עמוד ד' נראה דחילק על זה וכתב בשם הרב שרשי הי"ס דמדברי הרבנים מוהרי"מ"ט ופני מראה וזרע אברהם מוכח דלא סברי כהרשב"ש ושכן מוכח מהש"ס הריב"ש סימן ל"ח ושנ"ח וגם הרב תרפי לב סתם כל ראיות הרשב"ש וכו' אלו תורף דב"ק :

ורענין שומר אבידה למאן דאמר דהוי כשומר שטר משום פרוטה דרב יוסף והוא מטעם עוסק במלוא פטור מן המלוא כתב ידידי הגאון אד"ר יל"ו בקונטרס הלכות גדולות אשר לו בהכנסת הגדולה החדש באות ד' בשם הגאון נתיבות המשפט סימן ע"ב סעיף קטן י"ט שהעלה דגבאי לדקה אין שייך

המקיים מצוה שאינו מוטל עליו

שו"ת הר צבי אורח חיים ב סימן קג

מכניס עצמו לחיוב מצוה אי פטור ממצוה אחרית.

על דבר השאלה בהני שלוחי מצוה דלא רמייא עלייהו מצוה זו אלא שהם בעצמם הכניסו את עצמם בחיובה, אי חייבים בסוכה הואיל ומצד דין התורה אין עליהם חיוב לעשות המצוה, או דילמא דנהי דליכא עליו חיוב התורה, מ"מ כיון דסוף סוף מצוה קא עביד הוא בכלל עוסק במצוה ופטור מן הסוכה.

הנה בדבר זה אי עוסק במצוה דלא רמייא עלייהו פטור ממצוה, נסתפקתי בימי שחר נעורי לענין דין זקן ואינו לפי כבודו שאינו חייב בהשבת אבידה ואמרינן בב"מ (דף ל ע"ב) דאם הכישה נתחייב בה, אם בהשבה זו פטור מלמיתב ריפתא לעניא ודינו כשומר שטר לרב יוסף או לא. ואדמו"ר הגאון הגדול רבי שמואל סלאנט אמר בפשיטות דלרב יוסף דסבר שומר אבידה כשומר שטר דמי אף בזקן ואינו לפי כבודו, נהי דליכא עליו חיוב התורה להשיב, מ"מ מצוה קא עביד בהשבתו ופטור מלמיתב ריפתא לעניא ומטעם הנאה זו נעשה שומר שטר, שכשהוא מגביה את האבידה נתחייב בשמירתה עד שיחזירה ליד בעלים. ובזה תירץ קושיית הר"ן שהובא בנמוקי יוסף (בבא מציעא דף ל ע"ב) על הרמב"ם שפסק בהלכות גזילה ואבידה (פי"א הי"ג) דהכישה נתחייב אף בדברים דלאו בע"ח, עכת"ד.

ואני אמרתי להעיר על זה מדברי הנתיות המשפט (חו"מ סימן עב סע"ק ז) דמקשה שם על הא דאמרינן בגמרא ב"מ (דף פב ע"ב) במלוה צריך למשכון הוי שומר חנם וכן אומן שאומר גמרתיו דינו כשומר חנם, אמאי לא ייחשב כשומר שכר דלא בעי למיתב ריפתא לעניא בשעת שטוח וניעור. ומתוך שם דדוקא היכי דמחוייב בשטוח וניעור עפ"י הכרח מצות רחמנא אז פטור מפרוטה דרב יוסף משא"כ היכי דהחויב שטוח וניעור לא נצמח מחיוב התורה אלא שהוא בעצמו הכניס את עצמו בחיובה לא מיפטר מפרוטה דרב יוסף, ע"כ. א"כ לפי"ז גם בנידון דידן בזקן ואינו לפי כבודו דמצד דין התורה אין עליו מצות השבת אבידה אלא שהוא בעצמו רוצה לקיימה אף שאינו מוכרח, יש לומר דאינו פטור מלמיתב ריפתא לעניא.

אמנם נראה דבסברת הנתיות גופא יש לדון הרבה, דמתוס' ב"מ (דף כה ע"ב) משמע לכאורה דלא כוותיה, דפירשו שם בה"ה ואם נטל וכו' בהא דאמרינן כל ספק הנוח לכתחילה לא יטול ואם נטל לא יחזיר איירי בספק אבידה, ולכן אם נטל לא יחזיר דמשהגביה נתחייב בשמירה מספק, וכתבו עוד דלרבה הוי שומר חנם ולרב יוסף נעשה שומר שכר, ע"כ, הרי מבואר מדבריהם דעוסק במצוה פטור מן המצוה אפילו אם עוסק בדבר שלא היה מוכרח מתחילה מגזירת רחמנא לעשותה אלא שהוא הכניס את עצמו בחיובה מרצונו, מ"מ בשעה שעוסק בה פוטרנו ממצוה אחרת דלא כדעת הנתיות הנ"ל (ודוחק לומר דכתבו זה ללישנא בתרא אליבא דר"י בב"ק דף נה ע"ב, דמסתימת לשונם לא משמע הכי) וקו"ח הוא מנידון דידן, דהא הכא לכתחילה אסור לו ליטלה ומ"מ כשעבר ונטלה נעשה שומר שכר מטעם דפטור מלמיתב ריפתא לעניא מכש"כ בזקן ואינו לפי כבודו, להפוסקים דליכא איסורא מתחילה להשיבה, אבל מ"מ מצד הסברא לכאורה קשה לומר (ואף אם נניח דפטור מפרוטה דרב יוסף) דמטעם הנאה שהוא פטור מלמיתב ריפתא לעניא שיחשב בשביל זה לשומר שכר, ותיכף כשהגביה יתחייב בשמירה עד שיחזירה ליד בעלים.

ולענ"ד יש לחלק טובא בין שומר אבידה דעלמא דעיקר חיוב שמירתו נובע מצד גזירת הכתוב שנאמר השב תשיבם, ומכיון דנהנה משמירה זו שנפטר מחיוב צדקה, שפיר אמרינן בו דנעשה שומר שכר, משא"כ בזקן ואינו לפי כבודו דאין עליו חיוב מצד התורה אלא שהוא התנדב מרצונו להשיבה, ורק מטעם הנאה קא אתינן עליו לחייבו בשמירה, א"כ למה לא יוכל להתנות בתחילה שאינו רוצה להתחייב בשמירתה בשביל הנאה זו, וכי מזכין לו לאדם כסף בעל כרחו שיתחייב בשמירה שלא מרצונו, ודאי לא עדיפא הנאה זו דפטור מלמיתב ריפתא לעניא מכל כסף שנותנים לשומר דלא מהני לחייבו בשמירה שלא מרצונו וכדתנן בב"מ (דף צד ע"א) מתנה נושא שכר והשוכר להיות פטורין משבועה ומלשלם, ומסתימת לשון הרמב"ם בהלכות גזילה ואבידה (פי"א) משמע דבכל ענין חייב בהשבה אם הגביה ולא מהני ליה גילוי דעתא כלל, וצ"ע.

דעות שאין פטור של העוסק במצוה פטור מן המצוה

רש"י מסכת סוכה דף כה עמוד ב

פטורין מן התפלה - דבעיא כוונה.

ומן התפילין - משום דשכיחא שכרות וקלות ראש.

וחייבין בקרית שמע - דמצות כוונתה אינו אלא פסוק ראשון, ויכולים ליישב דעתן שעה קטנה כדי לקרוא פסוק ראשון.

רש"י מסכת סוכה דף כו עמוד א

משום ר' שילא אמרו חתן פטור - מקריאת שמע, דטריד, ושאר בני חופה חייבין, ולית להו להני תנאי העוסק במצוה פטור מן המצוה.

תוספות מסכת סוכה דף כו עמוד א

חתן פטור מקריאת שמע - דטריד ושאר בני חופה חייבין לית להו להני תנאי העוסק במצוה פטור מן המצוה כדפירש בקונט' וקשיא דאי לית להו א"כ יתחייב חתן בסוכה ומשמע דבחתן פטור יותר מת"ק לכך נראה דקסבר חתן אין יכול לכיין דעתו כלל אפי' בפסוק ראשון אבל שאר בני חופה יכולין לכיין ואקריאת שמע לחודיה קאי ובכולהו אחריני מודי לת"ק.

רא"ה מסכת סוכה דף כה עמוד ב

ואמר רבי אבא בר זבדא אמר רב חתן והשושבינין וכל בני החופה פטורין מן הסוכה כל שבעה משום דבעו מיחדא ואין שמחה אלא בחופה ואין שמחה אלא במקום סעודה. ופטירי משום טעמא דתשבו כעין תדורו.

תנו רבנן חתן והשושבינין וכל בני חופה פטורין מן התפילה. שהיא מדרבנן.

ומן התפילין, מפני שצריך ליזהר בהן יותר.

וחייבין בקריאת שמע. משום דמדאורייתא היא. ולא פטירי משום עוסק במצוה פטור מן המצוה, דמשעת נשואין נעשית מצותו.

והולכי לדבר מצוה פטורין בין ביום בין בלילה. והוא שיהיה ענין שאם יתעכבו לישב בסוכה יתבטלו מאותה מצוה.

חידושי הריטב"א מסכת סוכה דף כה עמוד ב

תנו רבנן חתן וכל השושבינין וכל בני חופה פטורין מן התפלה ומן התפילין וחייבים בקריאת שמע. פירש"י ז"ל דלא ס"ל העוסק במצוה פטור מן המצוה ולפיכך חייבין בקריאת שמע, והא דפטורין מתפלה ותפילין משום דבעו כונה ולא בני כונה נינהו, אבל חנניה בן עקיבא סבר דעוסק במצוה פטור מן המצוה, וכי תימא והא אבל דלאו בר כונה ואפילו הכי חייב בכל המצות דאיבעי ליה ליתובי דעתיה, וי"ל דהתם נמי בתפלה ותפילין פטור שאינו בן כונה, ול"נ, והנכון דהאי תנא סבר דהעוסק במצוה פטור מן המצוה ולפיכך פטורין מתפלה ותפילין דבעי כונה טובא ולא אפשר לקיימן שתיהן ולא מיחייבי ליתובי דעתייהו כיון דטרידי במצוה, אבל בקריאת שמע חייבים דלא בעי כונה אלא פסוק ראשון ואפשר לקיימן שתיהן, (ורש"י) [ורבי שילא] סבר דחתן אף בקריאת שמע לא מצי לכווני, ואף על פי ששנינו חתן פטור מקריאת שמע התם משום טירדא דבעילה, אבל הכא לבתר בעילה כל שבעה קסברי רבנן שאין שמחת חופה מעכבתו מקריאת שמע, והלכתא כרבנן, ולפיכך הביאה הרי"ף ז"ל, דאילו לפירש"י לאו הלכתא היא, ומה שאמרו בבבביתא דרבי חנניה בן עקיבא דברי ריה"ג לאו למימרא דרבי חנניה הוא דמודה ליה ואידך תנאי פליגי עליה, דודאי ליכא תנא דפליג בהא אלא לפי שהכריזו בה לפטור כל העוסקים במלאכת שמים אמרו כן.

ר"ן על הרי"ף מסכת סוכה דף יב עמוד א

חתן וכל השושבינין וכל בני חופה פטורין מן התפלה. משום דבעיא כוונה: ומן התפילין. משום דשכיחא שכרות וקלות ראש:

וחייבין בקריאת שמע. משום דמצות כונתו אינו אלא פסוק ראשון ויכולין ליישב דעתן שעה קטנה כדי פסוק אחד: משום ר' שילא אמרו חתן פטור מק"ש. דטריד ושאר בני חופה חייבין ולית להו להני תנאי העוסק במצוה פטור מן המצוה והאי דפטורין מן התפלה ומן התפילין משום דבעי כוונה ולא בני כוונה נינהו כדכתיבנא זו היא שיטת רש"י ז"ל וכי תימא והא אבל דלאו בר כוונה הוא ואפ"ה חייב בכל המצות האמורות בתורה משום דאיבעי ליה ליתובי דעתיה י"ל דאפשר דאבל נמי פטור בתפלה ובתפילין ואין זה מחזור לי מדאמר' חוץ מן התפילין שנאמר בהן פאר אלמא הא לאו הכי מיחייב ובתפלה נמי אית לן לחיוביה אבל אפשר לי לדחוק ולומר על דעת רש"י ז"ל דנהי [דלא] סבירא ליה דעוסק במצוה פטור מן המצוה אפילו הכי כיון דטרדת מצוה הוא לא מחמר' עליה ליתובי דעתיה אבל באבל דרשותא גרידא הוא מחמרינן ולא נהירא לפיכך נראה דאית ליה להאי תנא העוסק במצוה פטור מן המצוה מיהו סבירא ליה דבק"ש דליכא טירחא כלל ולא מיחסר ביה מידי משמחה דידהו ומשום הכי נהי דכל שלא בעל חתן פטור אפילו מק"ש דטריד לאחר בעילה חייב א"נ דחתן ובני חופה בטר נשואין ובעילה לא מיקרו עוסקין במצוה והאי דפטורי מסוכה משום דמצטערין הן כל היכא דלא חדו בהדי חתן כל ז' ומש"ה חייבין בכל שאר המצות חוץ מן התפלה ותפילין דאיכא שכרות ונראה שזה היה דעת הרב אלפסי ז"ל שהביאה בהלכות שאילו לדברי רש"י ז"ל דלא כהלכתא היא:

פני יהושע מסכת סוכה דף כו עמוד א

בפירש"י בד"ה משום ר' שילא אמרו התם כו' ולית להו להנך תנאי כו' עכ"ל. ובתוספות הקשו על פירושו ועיין במהרש"א שדבר זה תלוי בחילופי נוסחאות בלשון רש"י, דלפי נוסחאות שלנו ודאי דברי מהרש"א ז"ל מוכרחים בכוונת רש"י מה שכתב דלית להו להנך תנאי אתנא קמא נמי קאי אלא משום דלת"ק לא פסיקא ליה כל כך לכך מפרש לה רש"י בדר' שילא דע"כ הכי ס"ל, ומדר' שילא נשמע לת"ק כמו שכתבו התוספות. ובעיקר לשון רש"י דלית להו להנך תנאי עוסק במצוה פטור מן המצוה כבר כתבתי בחידושי ברכות בפרק היה קורא [ט"ז ע"א ד"ה במתני'] ובר"פ מי שמתו [י"ז ע"ב ד"ה במשנה] ע"ש: